

УДК 801.7:81'38

В. В. Андрэва, аспірант (БДТУ); **Л. І. Пятровічава**, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

**МАШЫНАПІС РАМАНА У. КАРАТКЕВІЧА
«КАЛАСЫ ПАД СЯРПОМ ТВАІМ» З МУЗЕЯ У. КАРАТКЕВІЧА
І ЯГО МЕСЦА Ё ГЕНЕАЛОГІІ КРЫНІЦ ТЭКСТУ ТВОРА**

Артыкул апісвае адну з крыніц тэксту рамана У. Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім», заснаваную на тэксталагічным яе вывучэнні. Высветлена паходжанне тэксту, прырода і аўтарства выпраўленняў у ім. У выніку вызначана месца крыніцы ў генеалогіі крыніц тэксту твора.

This article describes one of the sources of the text of the U. Karatkevich's novel «Spikes under thy sickle» resulting textual study of this document. Clarify the origin of the text, and the nature and the authorship made corrections and as a result defined place in the genealogy sources considered sources of work.

Уводзіны. Тэксталагічнае даследаванне твора абапіраецца на крыніцы тэксту. Крыніца тэксту — гэта «дакументальна зафіксаваны тэкст, які адлюстроўвае адзін з этапаў работы аўтара над творам» [1, с. 35]. Для таго каб тэксталаг мог даследаваць тэкст твора, скласці яго гісторыю, вылучыць аўтарскія варыянты твора і выпрацаваць тэкст, які б адлюстроўваў апошняю творчую волю аўтара, «неабходна вывучэнне ўсіх рукапісных і друкаваных крыніц і матэрыялаў, звязаных з напісаннем, рэдагаваннем і публікацыяй твора» [2, с. 95]. Аднак нярэдка новыя крыніцы становяцца вядомымі ўжо пасля таго, як асноўны іх корпус быў вывучаны і выбудавана іх генеалогія. У такім выпадку з'яўленне новага дакумента аказваецца своеасаблівым іспытам для тэксталага, праверкай правільнасці зробленых высноваў і жыццяздольнасці меркаванай гісторыі тэксту.

Асноўная частка. Увосень 2013 г. у Музей Уладзіміра Караткевіча ў Оршы (далей Музей) быў перададзены машынапіс рамана Уладзіміра Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім» з асабістых збораў мастака Арлена Кашкурэвіча. Менавіта ў яго афармленні ўбачыла свет першае выданне рамана [3].

Перад тэксталагам стаяць задачы апісаць дакумент, высветліць паходжанне тэксту, правесці атрыбуцыю ўнесены паправак, апісаць іх характар і, па магчымасці, вызначыць храналогію і абставіны іх узнікнення. Паспяховае вырашэнне пастаўленых задач дазволіць вызначыць месца дакумента ў генеалогіі крыніц твора і яго значэнне для творчай гісторыі рамана.

Машынапіс, перададзены ў Музей, змяшчае 1102 аркушы і раздзелены на дзве папкі: 375 аркушаў у першай і 727 аркушаў у другой. На першай папцы — карычневай — надпіс рукой Уладзіміра Караткевіча: «1 частка (2-экземпляр) ТОМ 1». Другая папка светлая, надпіс: «2 экз, Дядюля (проза) [назва не чытаецца], У. Караткевіч Каласы пад сярпом тваім». Машынапіс на жаўтаватай паперы, тэкст дастаткова бледны (не першая копія, магчыма, другая, як пазначана

на папках). У тэксце ёсць падкрэсліванні і заўвагі простым і сінім алоўкамі, а таксама выпраўленні і рэмаркі чорным чарнілам.

Параўнаўшы паўнату тэксту са зместам іншых вядомых на сёння крыніц гэтага рамана, можна зрабіць выснову, што машынапіс быў набраны з рукапісу, які захоўваецца ў Адзеле рукапісаў і старадрукаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа НАН Беларусі (далей ЦНБ) [4]. Дагэтуль былі вядомыя толькі тры крыніцы, якія падаюць набор рукапісу: гэта машынапіс з архіва часопіса «Полымя» (з выпраўленнямі), які захоўваецца ў Беларускай дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва (далей БДАМЛіМ) [5], копія гэтага машынапісу з ЦНБ (без выпраўленняў, захавалася часткова) [6], а таксама новы набор з рукапісу, які быў прызначаны для кніжнага выдання і захаваны (часткова) у выглядзе чарнавіка [7]. Параўнанне тыпаграфічных асаблівасцяў набору аршанскага машынапісу з названымі крыніцамі паказала, што мы маем справу з яшчэ адной копіяй так званага «полымеўскага» машынапісу (набор, зроблены для рэдакцыі часопіса «Полымя», ідэнтычны асобніку з БДАМЛіМ і яго копіі з ЦНБ). Аднак копія з аршанскага музея не поўная (твор не мае канца): цалкам копія гэтага машынапісу з БДАМЛіМ змяшчае 1469 аркушаў. Такім чынам, у аршанскім машынапісе адсутнічаюць апошнія 367 аркушаў.

Выпраўленняў у машынапісе дастаткова шмат. Вызначыць іх аўтарства можна з дапамогай звароту да графалагічнага аналізу рукапісных пазнак. Філалагічны аналіз названых выпраўленняў можа даць звесткі пра прычыны і храналогію іх узнікнення, дазволіць ацаніць творчы ці нятворчы іх характар і падобнае.

Перш-наперш мы прааналізавалі асаблівасці почыркаў паправак і рэмарак.

Надпісы, зробленыя чорным чарнілам, можна бяспрэчна вызначыць як аўтарскія: асаблівасці почырку Уладзіміра Караткевіча лёгка адсачыць, параўнаўшы, напрыклад, з рукапісам рамана, таксама, дарэчы, напісаным чорным

чарнілам [4]. Па сваім характары яны падзяляюцца на дзве групы: частка паправак зроблена ў першую чаргу, у чыстым, толькі аддрукаваным машынапісе. Можна меркаваць, што аўтар, атрымаўшы ад наборшчыка машынапісную копію тэксту, зрабіў зверку і выправіў тое, што было набрана некарэктна, дапісаў недастаткова ярка надрукаваныя літары, аднавіў пропускі, а таксама ўпісаў у адмысловыя прабелы фразы на іншых мовах: *Дык што ж зробіш, George, калі ты ўсё бачыш en noir* (гл. аркуш 71, падкрэсленае ўпісана рукой аўтара), *Бацька навольна адхінаў траву ад фігуры пастыра* (аркуш 114, было *пастара*), *шумеў сітняг на бясконцых балотах* (аркуш 156, дапісана прапушчаная літара), *Але Вежа настойваў* (там жа, літара абведзена аўтарам). Другая група выпраўленняў чорным чарнілам паказвае работу аўтара над творами ужо пасля таго, як тэкст быў прачытаны рэдактарам (рэдактарамі), якія пакінулі ў ім свае заўвагі, пыталнікі, падкрэсліванні і іншыя знакі. За праўкамі бачыцца работа над мовай, стылем, формай, яны ўносіліся акуратна, абдуманна: *легкаважаны — легкаважны* (аркуш 58), *крышкі са срэбных блюх — накрыўкі са срэбных блюх* (аркуш 71), *без адзінага пароку — без адзінай заганы* (аркуш 81, падкрэсленае сінім алоўкам выпраўлена аўтарам, прычым аўтар не забыўся пра дапасаванне прыметніка да назоўніка).

Выпраўленні сінім алоўкам маюць рэзкі, катэгарычны характар: гэта падкрэсліванні, рэмаркі на палях, рэкамендацыі, якія тычацца зместу і формы твора: «Вершы трэба скараціць! Як мага скараціць!» (аркуш 29), «Паэма доўгая без меры. Скараціць як мага» (аркуш 33), «Марудна ідзе пачатак. Лішняга многа. Не апрацаваны тэкст» (аркуш 36) і падобныя. Падчас вывучэння копіі першапачатковага машынапісу з архіва часопіса «Польмя» (БДАМЛіМ) мы ўжо сутыкаліся з выпраўленнямі такога характару. Для машынапісу з БДАМЛіМ было высветлена, што сінім алоўкам карыстаўся Максім Танк, які быў галоўным рэдактарам часопіса «Польмя» з 1948 па 1966 г. (раман быў надрукаваны ў № 2–6 «Польмя» за 1965 г.). Параўнанне почырка выпраўленняў сінім алоўкам з аршанскага машынапісу з почыркама Максіма Танка дазволіла атрыбутаваць гэтыя выпраўленні. Крытычныя, катэгарычныя заўвагі, рэзкі характар выказванняў характэрныя і для машынапісу з архіва часопіса «Польмя»: «Гэты раздзел скараціць» [5, адз. зах. 457, аркуш 103], «Трэба скараціць і гэты раздзел» [там жа, аркуш 119], «Карацей!» [там жа, аркуш 174]. Прыналежнасць такіх паправак у машынапісе БДАМЛіМ М. Танку не выклікае сумненняў — аўтар сам, палемізуючы з рэдактарам, звяртаецца да яго «Яўген Іванавіч» (Я. І. Скурко — сапраўднае

імя М. Танка). Трэба адзначыць, што некаторыя рэмаркі сінім алоўкам закрэслены чорным атрамантам (не прыняты аўтарам), шэраг падкрэсленых словаў не выпраўлены або нават падкрэсліванне знятае (гл. аркуш 58).

Праўкі простым алоўкам маюць выразны характар стылістычнага рэдагавання: напрыклад, на аркушы 103 насупраць фразы *Алесь за сынаў задаволены сабой* стаіць заўвага простым алоўкам «Так робіць стары чалавек». Акрамя гэтага, простым алоўкам зроблены паметы (падкрэсліванні, «птушкі») у тых месцах, дзе ёсць лексічныя і арфаграфічныя памылкі: *Жанчыны былі цяпер і на дух непатрэбныя яму* (аркуш 259, выпраўлена аўтарам на *Жанчыны былі цяпер непатрэбныя яму*), *кінуў Крым і паскакаў у Полацк* (там жа, падкрэсленае выпраўлена аўтарам на *Полацк*) і г. д. Гэтыя пазнакі, аднак, як правіла, не прапаноўваюць аўтару гэты варыянт выпраўлення, а толькі звяртаюць яго ўвагу на недахопы.

Паспрабуем узнавіць гісторыю змянення машынапісу. Такім чынам, аўтар, атрымаўшы ад наборшчыка набраны на машынцы тэкст, зрабіў зверку (першы этап правак чорным чарнілам). Вычытаны аўтарам машынапіс трапіў у рэдакцыйны часопіс «Польмя», на стол галоўнаму рэдактару Максіму Танку (выпраўленні і заўвагі сінім алоўкам), а таксама іншаму (?) рэдактару (выпраўленні простым алоўкам, магчыма, таксама зробленыя Максімам Танкам). Рэдактар (рэдактары) пакінуў на старонках машынапісу шматлікія падкрэсліванні, пазнакі, заўвагі. Аўтар, атрымаўшы тэкст, працаваў над ім далей і ўнёс шэраг выпраўленняў (другі этап правак чорным атрамантам).

Такім чынам, з пункту гледжання тэксталагіі, гэтая крыніца тэксту рамана з'яўляецца карэктурай.

Ужо было высветлена, што крыніцай тэксту для гэтага машынапісу быў аўтарскі рукапіс. Параўнанне тэксту машынапісу з аршанскага Музея з машынапісам БДАМЛіМ дазволіла заўважыць, што праўкі, зробленыя аўтарам у якасці адказу на заўвагі рэдактара (другі этап), унесены ў тэкст з архіва «Польмя» да таго, як гэты экзэмпляр трапіў на стол рэдактара. Напрыклад, на аркушы 9 аршанскага машынапісу шэраг словаў спачатку падкрэслены сінім алоўкам (*Акім Пятровіч, адразу ставала лягчэй*), а пасля выпраўлены рукой аўтара. У машынапісе БДАМЛіМ гэтыя ж выпраўленні ўнесены рукой аўтара без усялякіх дадатковых пазнак.

Трэба падкрэсліць, што аўтар выправіў не ўсё, што яму прапанаваў. На аркушы 15 Максім Танк прапаноўвае фразу з *уздыхам сказаў Алесь і апусціў чорныя веі* замяніць на *сказаў Алесь і, уздыхнуўшы, апусціў чорныя веі*.

Уладзімір Караткевіч зняў гэтую праўку, пакінуўшы свой пачатковы тэкст. Не стаў выпраўляць аўтар і фразу *галыш мужэска полу* (аркуш 17), падрэсленую сінім алоўкам. Такім чынам, можна казаць, што на гэтым этапе работа над творам мела творчы характар, аўтар успрымаў рэдактарскія заўвагі станоўча, у якасці парад, не лічыў іх катэгарычнымі і неаспрэчнымі. Аднак некаторыя месцы ў тэксце аўтар палічыў неабходным скараціць (гл., напрыклад, аркуш 92), нягледзячы на тое што асаблівых заўваг да іх з боку рэдактараў не было.

Заклучэнне. Машынапіс рамана Уладзіміра Караткевіча «Каласы пад сярпом тваім» з асабістага архіва Арлена Кашкурэвіча з'яўляецца копіяй першапачатковага машынапісу рамана з архіва БДАМЛіМ. Яго тэкст дастаткова дакладна падае тэкст рукапісу (за выключэннем дробных памылак і адзінкавых пропусках, якія можна патлумачыць няўважлівасцю наборшчыка і якія былі выпраўлены аўтарам пры вычытванні).

Графалагічны аналіз машынапісу дазваляе зрабіць выснову, што папраўкі ў яго ўносіліся спачатку чорным чарнілам (аўтарам у працэсе зверкі), пасля простым алоўкам (невядомым рэдактарам), сінім алоўкам (Максімам Танкам) і зноўку чорным чарнілам (У. Караткевічам, які выпраўляў тэкст згодна з рэдактарскімі заўвагамі). Рэдагаванне праведзена на высокім прафесійным узроўні: рэдактары звярнулі ўвагу аўтара на стылістычныя, лексічныя і арфаграфічныя недахопы твора, аўтар меў магчымасць абдумаць усе заўвагі і выправіць тэкст згодна з імі або адхіліць іх. На гэтым этапе тэкст адпавядае аўтарскай творчай волі, няма прычын казаць пра істотныя саступкі з боку Уладзіміра Караткевіча. Усе папраўкі чорным чарнілам былі ўнесены ў копію машынапісу з БДАМЛіМ, над

якім пазней працягвалася праца па падрыхтоўцы тэксту для выдання ў часопісе, і таму іх можна лічыць аўтарызаванымі.

Такім чынам, тэкст апісанага машынапісу з улікам аўтарскіх выпраўленняў з'яўляецца адным з варыянтаў рамана — першым пасля аўтарскага рукапісу. Гэты варыянт з'яўляецца каштоўным менавіта таму, што аўтар меў магчымасць уносіць у тэкст выпраўленні згодна з сваёй творчай воляй. Тэкст з гэтай крыніцы трэба абавязкова ўлічваць пры складанні корпусу розначытанняў для навуковага або навукапапулярнага выдання рамана «Каласы пад сярпом тваім».

Літаратура

1. Спиридонова Л. А. Выбор источника текста // Современная текстология: теория и практика. М.: Наследие, 1997.
2. Мушынскі М. М. Тэксталогія твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Мінск: Беларуская навука, 2007.
3. Караткевіч У. Каласы пад сярпом тваім: у 2 кн. Мінск: Мастацкая літаратура, 1968. 2 кн.
4. Караткевіч У. Каласы пад сярпом тваім: рукапіс // ЦНБ імя Я. Коласа НАН Беларусі. Ф. 11 (У. Караткевіч). Воп. 2. Адз. зах. 97–100.
5. Караткевіч У. Каласы пад сярпом тваім: машынапіс // БДАМЛіМ. Ф. 42 (рэдакцыя часопіса «Полымя»). Воп. 1. Т. 1. Адз. зах. 457, 458, 463, 464, 466, 468, 469.
6. Караткевіч У. Каласы пад сярпом тваім: машынапіс // ЦНБ імя Я. Коласа НАН Беларусі. Ф. 11 (У. Караткевіч). Воп. 1. Адз. зах. 32, 33.
7. Караткевіч У. Каласы пад сярпом тваім: машынапіс // ЦНБ імя Я. Коласа НАН Беларусі. Ф. 11 (У. Караткевіч). Воп. 1. Адз. зах. 24, 34.

Паступіў 20.03.2014